

Wprowadzenie

Poszukiwanie nowych, skutecznych metod nauczania i wychowania, które będą dopasowane do zmieniającej się rzeczywistości społecznej, jest chyba problemem każdej epoki. Nie inaczej jest dziś – przykładem niezadowolenia z obecnego stanu edukacji niech będzie poniższy cytat:

[...] szkolne nauczanie kontynuuje wychów klatkowy, który dzisiaj zaczyna się już w domu rodzinnym. Szafasy, kryjówki, podwórka, żywopłoty i jaskinie zostały zastąpione przez place zabaw zgodne z wszelkimi normami, kontrolowane boiska, przedszkola i pokoje dziecięce. Pippi Pończoszanka trafiłaby dzisiaj do psychoterapeutów, którzy przepisaliby jej ritalin¹.

I drugi, równie wymowny:

Uczenie w szkołach i na uczelniach odbywa się na siedząco; nauczyciele przez pół dnia troszczą się o głowy uczniów i studentów, a pozostałe części ciała nie są dla nich interesujące i tylko przeszkadzają. Materiał przyswajany jest najczęściej przez uszy, czasami przez oczy. Z reguły nauczyciel przekazuje materiał nauczania frontalnie, w sztucznych, zamkniętych i zobowiązujących sytuacjach².

Zapobiec temu stara się edukacja pozaformalna z licznymi propozycjami metod i form uczenia. Zaliczyć do niej można również harcerstwo, które jest chyba jednym z najstarszych sposobów aktywnego uczenia się przez działanie, angażującego i kształtującego całą osobowość. W ten obszar wpisuje się również pedagogika przygody – przez niektórych utożsamiana z harcerstwem. Ale czy słusznie?

¹ W. Michl, *Pedagogika przeżyć*, WAM, Kraków 2011, s. 41.

² Tamże, s. 41–42.

Pedagogika przygody od kilku lat staje się coraz popularniejsza w edukacji pozaformalnej, jest obecna w działalności organizacji trzeciego sektora, wkracza do szkół niepublicznych. Swoją pozycję buduje również w polskiej nauce, coraz częściej stając się przedmiotem konferencji i publikacji naukowych, choć nadal boryka się z problemami natury terminologicznej i metodologicznej. Na Zachodzie – między innymi w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech – ma wieloletnią tradycję i ugruntowaną pozycję w nauce oraz opracowaną metodologię badań. Korzenie tego nurtu pedagogicznego wiążą się między innymi z ruchem skautowym, który w Polsce rozwinął się pod postacią ruchu harcerskiego.

Skauting na świecie i harcerstwo w Polsce mają bardzo silną pozycję – zrzeszają wiele organizacji i miliony młodych ludzi. Analiza założeń skautingu i pedagogiki przygody wskazuje na duże ich podobieństwo. Dlaczego zatem zarówno pedagogika przygody, jak i skauting rozwijają się równolegle w krajach zachodnich od kilkudziesięciu lat, podczas gdy w Polsce silną pozycję ma ruch harcerski, a edukacja przygodowa jest dopiero odkrywana? Jakie są związki założeń harcerstwa z założeniami edukacji przygodowej?

Ruch harcerski ma w Polsce ponad stuletnią tradycję. Po przełomie w latach 90. XX wieku przyszedł kryzys związany z pluralizmem organizacyjnym i rozpoczęły się zmagania z dostosowaniem się do nowej rzeczywistości prawnej i gospodarczej. Zmiana zasad finansowania wymusiła na organizacjach harcerskich zmodernizowanie metod pracy tak, aby odpowiadały nowym warunkom. Kolejnym problemem, z jakim borykały się organizacje harcerskie, były dynamiczne zmiany w obszarze możliwości spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież – znaczne poszerzenie oferty ze strony nowych firm i organizacji, powstawanie nowych instytucji oferujących atrakcyjne formy rozwijania hobby i aktywnego wypoczynku spowodowały spadek zainteresowania ruchem harcerskim. Dziś sytuacja w ruchu harcerskim ustabilizowała się, liczebność organizacji pozostaje mniej więcej na stałym poziomie, choć zmienił się ich program.

W Polsce coraz popularniejsze staje się spędzanie czasu wolnego z wykorzystaniem aktywności fizycznej w bezpośrednim kontakcie z przyrodą, plenerem. Nie jest to nowy trend – postulaty powrotu do natury cyklicznie pojawiały się w dziejach, wynikając z postępującego rozwoju cywilizacyjnego (miały stanowić remedium na zagrożenia związane z owym postępem). Obecne tendencje nawiązują najczęściej do *outdoor education* i *adventure education* (na rodzimym gruncie określanych jako „pedagogika przygody”, „edukacja przygodowa” lub „edukacja przez przygodę”), które czerpią między innymi z korzeni skautowych. Czy będzie to nowy trend, który stanie się konkurencją dla ruchu harcerskiego? Czy też obie propozycje będą się wzajemnie uzupełniać?

Ruch skautowy na świecie w ciągu całej swojej historii bardzo ewoluował, dostosowywał się do zmieniających się potrzeb młodych ludzi, także pod wpływem wyników badań naukowych inicjowanych i prowadzonych przez członków ruchu.

W polskim ruchu harcerskim trochę tego brakuje – badania naukowe prowadzone są przez studentów i pracowników naukowych, którzy są lub byli związani z jedną z organizacji harcerskich. Jest to jednak zbiór przypadkowych, nieskoordynowanych badań – choć należy podkreślić, że są one niezwykle potrzebne i wzbogacają wiedzę o procesach zachodzących w organizacjach harcerskich. Brakuje jednak badań przemyślanych, ukierunkowanych, prowadzonych niejako „na zamówienie” organizacji harcerskich lub obejmujących cały ruch harcerski. Wymagałoby to współpracy na poziomie ponadorganizacyjnym, co jest trudne do osiągnięcia, jednak można dostrzec pozytywne zmiany w tym zakresie – po latach stagnacji ponownie uaktywnił się dział badań w Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP) (w latach 90. funkcjonujący pod nazwą Wydział Badań i Analiz) – Harcerski Instytut Badawczy (HIB)³, który prowadzi badania wśród członków tej organizacji. Pewne nadzieje można też wiązać z przeznaczeniem na cele badawcze i naukowe funduszy z Rządowego Programu Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030 (ROHIS)⁴.

Powodów, dla których warto, jak się zdaje, zbadać relacje obu nurtów – harcerskiego i edukacji przygodowej – jest kilka:

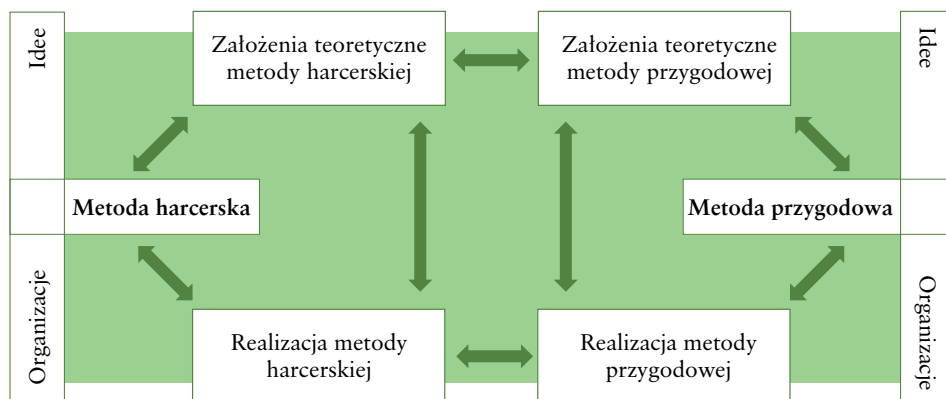
- wspólne korzenie obu nurtów;
- łączenie działań w obu nurtach przez instruktorów harcerskich;
- zbliżone, choć niejednakowe założenia metodyczne.

Na system wychowawczy, najogólniej mówiąc, składają się idee, metoda, która jest sposobem ich wdrożenia, oraz organizacja porządkująca działania i odpowiadająca za przełożenie założeń na praktykę. W niniejszej publikacji skupiam się głównie na jednym z tych elementów – metodzie. Nie sposób jednak opisywać samą metodę bez zaprezentowania kontekstu ideowego, teoretycznego oraz organizacyjnego. W prezentowanej książce podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie, czy założenia metody edukacji przygodowej są zbieżne z założeniami metody harcerskiej. Problem ten można analizować pod kątem zarówno teoretycznym, jak i praktycznym. Kontekst teoretyczny dotyczyć będzie analizy opisów metody harcerskiej i metody przygodowej, które zawarte są w literaturze przedmiotu.

³ Harcerski Instytut Badawczy, źródło: <http://hib.zhp.pl> (1.07.2020).

⁴ ROHIS – Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030, Narodowy Instytut Wolności, źródło: <https://niw.gov.pl/nasze-programy/program-wsparcia-harcerstwa/> (30.06.2020).

W ramach obranego problemu badawczego można analizować różne kierunki relacji występujące pomiędzy poszczególnymi elementami, co przedstawiono schematycznie na rysunku 1.

Rysunek 1. Relacje między metodą harcerską a metodą przygodową – możliwe kierunki analizy

Źródło: opracowanie własne.

Schemat uzupełniają pytania:

- Jakie są założenia metody harcerskiej wynikające z analizy literatury?
- Jakie są założenia metody harcerskiej wynikające z analizy materiałów metodycznych poszczególnych organizacji?
- Jakie są założenia metody przygodowej wynikające z analizy literatury?
- Jakie są założenia metody przygodowej wynikające z analizy materiałów metodycznych poszczególnych instytucji?

Odpowiedzi na te pytania wymagają zarysowania tła teoretycznego i organizacyjnego obu systemów wychowawczych, dotyczącego:

- historii obu nurtów wychowawczych;
- historycznych i obecnych założeń pedagogicznych;
- systemu organizacyjnego.

W analizie zastosowano metody niereaktywne, które określane są jako „[...] badania zachowań społecznych, nie wpływających na te zachowania, przy czym mierniki niereaktywne mogą być zarówno jakościowe, jak i ilościowe”⁵. W ramach metod niereaktywnych zastosowana została jakościowa analiza treści rozumiana jako badanie zarejestrowanych ludzkich przekazów⁶,

⁵ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 357.

⁶ Tamże, s. 358.

która często jest wykorzystywana w badaniach środowiskowych⁷. W opisywanym badaniu analizie zostały poddane:

- dokumentacja organizacji harcerskich pod kątem idei, wartości, założeń, metod działań oraz obecności pedagogiki przygody w programach;
- dokumentacja organizacji związanych z pedagogiką przygody pod kątem idei, wartości, założeń, metod działań;
- działalność ośrodków naukowych w Polsce i na świecie pod kątem obecności pedagogiki przygody w badaniach / kierunkach kształcenia;
- treść polskich publikacji pod kątem ustalenia definicji oraz elementów metody przygodowej;
- baza USOS pod kątem kierunków/specjalności/przedmiotów oferowanych przez uczelnie obsługiwane przez ten system, poprzez wyszukiwanie w katalogu przedmiotów oraz kierunków terminów takich jak: „pedagogika przygody”, „pedagogika przeżyć”, „*outdoor education*”, „*adventure education*”, „edukacja przygodą”.

Opracowane wyniki badań nawiązują do wcześniejszych autorskich publikacji dotyczących tego obszaru tematycznego⁸.

Potrzeba napisania niniejszej publikacji zrodziła się z dwóch powodów – pierwszy stanowiła chęć ustalenia, w jaki sposób metody pedagogiki przygody są wykorzystywane w pracy harcerskiej i czy wykorzystanie to opiera się na świadomym stosowaniu wszystkich założeń edukacji przygodowej. Drugim powodem była obserwacja, że pedagogiką przygody bardzo często zajmują się byli lub obecni instruktorzy harcerscy. Stąd pojawiły się kolejne pytania: czy i jaki potencjał instruktorzy widzą w tej metodzie? Czy w swojej działalności harcerskiej świadomie korzystają z założeń nurtu przygodowego? W książce podjęta została zatem próba teoretycznego porównania metod obu systemów wychowawczych w konfrontacji z opiniami instruktorów harcerskich.

⁷ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1976, s. 116.

⁸ Por. E. Palamer-Kabacińska, *Miejsce pedagogiki przygody w naukach pedagogicznych*, w: *Edukacja przygodą. Outdoor i Adventure Education w Polsce: teoria, przykłady, konteksty*, red. E. Palamer-Kabacińska, A. Leśny, Fundacja Pracownia Nauki i Przygody, Warszawa 2012; też, *Pełnić służbę całym życiem? Ruch harcerski jako przykład działań organizacji pozarządowych wdrażających do życia w społeczeństwie obywatelskim*, Impuls, Kraków 2014; też, *Edukacja przygodą a harcerstwo – (nie)znane i (czy) zapomniane?*, w: *Przygoda w edukacji i edukacja w przygodzie Outdoor i adventure education w Polsce*, red. A. Bąk, A. Leśny, E. Palamer-Kabacińska, Fundacja Pracownia Nauki i Przygody, Warszawa 2014; też, *Korzenie polskiej pedagogiki przygody*, w: *Kręgi na wodzie*, red. A. Janowski, K. Bocheńska-Włostowska, J.J. Czarkowski, Nowoczesne Mazowsze Mazowiecka Fundacja Społeczna, Warszawa 2015; też, *Czeskie doświadczenia w obszarze pedagogiki przeżyć*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2016, nr 2.

W publikacji można wyróżnić trzy główne obszary treściowe. Pierwsza część, obejmująca rozdziały od pierwszego do czwartego, odnosi się do pedagogiki przygody. Druga, zawierająca się w rozdziałach piątym, szóstym i siódmym, dotyczy harcerstwa. W trzeciej, w rozdziałach ósmym i dziewiątym – założenia obu nurtów zostały ze sobą skonfrontowane.

Pierwszy rozdział opisuje założenia teoretyczne pedagogiki przygody, drugi zaś – przykłady praktycznych działań realizowanych w ramach tej metody na świecie. W trzecim rozdziale zaprezentowany został aktualny obraz edukacji przygodowej w Polsce. Podjęta została próba przedstawienia osiągnięć tego nurtu w obszarze nauki i praktyki, a ponadto zaprezentowane zostały przykładowe organizacje realizujące założenia edukacji przygodowej. W czwartym rozdziale opisana została metoda przygodowa z analizą poszczególnych jej elementów.

W rozdziale piątym przedstawiony został aktualny obraz ruchu harcerskiego, wraz z charakterystyką poszczególnych organizacji działających w Polsce i poza jej granicami oraz organizacjami międzynarodowymi. Rozdział szósty skupia się wokół problemów ruchu harcerskiego, odnosząc się do autorskich badań prowadzonych w latach 2003–2009. W rozdziale siódmym analizie została poddana metoda harcerska, a ponadto przedstawiono jej interpretację w podstawowej literaturze i prasie harcerskiej oraz wyniki badań obrazujących jej stosowanie.

W rozdziale ósmym podjęta została próba porównania obu metod – harcerskiej i przygodowej. Ostatni rozdział poświęcony został rozważaniom dotyczącym statusu pedagogiki przygody w świecie nauki. W rozdziale tym zostało także uzasadnione zamienne stosowanie pojęć „edukacji przygodowej”, „edukacji przez przygodę” i „pedagogiki przygody”.

Książka skierowana jest do pedagogów zainteresowanych wprowadzaniem nowych działań z obszaru edukacji pozaformalnej, środowiska harcerskiego, a także środowisk naukowych, które zajmują się badaniem pedagogiki przygody.

Chcę serdecznie podziękować moim studentkom animacji kultury i edukacji nieformalnej (AKEN) – instruktorkom harcerskim – Wiktorii, Dominice, Weronice, Aleksandrze, Darii, Oli, Annie, Dominice i Magdzie, które biorąc udział w zajęciach z metody harcerskiej oraz pedagogiki przygody, dzieliły się swoimi przemyśleniami, co dawało mi mnóstwo inspiracji do pisania, spojrzenia na pewne aspekty z innej strony i dzięki temu motywowało do zgłębiania tematu. W pełni realizowana była tu zasada wzajemności oddziaływań – za co bardzo im dziękuję!